

## NŐI MUNKATÁRSOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI SZEGEDI EGYETEMEN

## FEMALE EMPLOYEES AT THE UNIVERSITY OF SZEGED BETWEEN THE TWO WORLD WARS

NÓBIK Attila

**Abstract:** Following the admission of female students at the beginning of the 20th century, women also began to appear as staff members at Hungarian universities. A review of existing research on this topic reveals that the history of female teachers has been largely overlooked. This study examines the role of female employees at the University of Szeged between the two world wars. Using university yearbooks, almanacs and archival sources, it presents the trends in the emergence of female staff and, more specifically, the first female private professors. The most significant finding is that an increase in the proportion of female students was followed by a notable delay in the appointment of female staff. However, the research also highlights that many aspects of this phenomenon require further investigation.

**Keywords:** women's history, female staff members, University of Szeged, higher education, interwar period

A világ legtöbb felsőoktatási rendszerében jól ismert jelenség, hogy miközben a női hallgatók és a női oktatók a létszám jelentős hányadát teszik ki, az akadémiai karrier magasabb fokán egyre kevesebb nőt találunk. Noha a jelenségről zajló diskurzus széles körű, a történeti gyökereinek feltárására eddig kevesebb figyelem irányult. Jelen tanulmány a magyar felsőoktatásban is ismert tendencia történeti kontextusa egy szeletének feltárására tesz kísérletet.

### A női hallgatók és munkatársak kérdése a szakirodalomban

A felsőoktatás és a női hallgatók kapcsolata a nemzetközi nőtörténet- és neveléstörténet-írást régóta foglalkoztató téma. A női hallgatók megjelenésével és ennek az egyetemi képzésekre és a tudományosság alakulására gyakorolt hatásával számos munka foglalkozott (pl. MacDonald, 2021; Martínez Alemán & Renn, 2002; Mazón, 2003; Nash, 2005, 2018; Parker, 2015; Popiński, 2019; Rowold, 2010).

Ugyanakkor elmondható, hogy az első női professzorok, kutatók és munkatársak szerepe kevesebb figyelmet kapott. A nyugati egyetemek jelentős része számon tarja ugyan az első női professzorok emlékét, de ezek a megemlékezések esetlegesek és többnyire valamilyen évfordulóhoz,

eseményhez kapcsolódnak. A szisztematikus kutatások és kiváltképpen az összehasonlító vizsgálatok még jórészt hiányoznak. Öröndöletes egyúttal, hogy a nemzetközi neveléstörténet-írásban az utóbbi években több olyan kutatás is napvilágot látott, amely egy-egy ország első női professzorainak szerepét kutatja, és pusztán életrajzi adatokon túlmutató elemzésekre vállalkozott (pl. Fitzgerald, 2007, 2020; Flecha-García, 2020; Polenghi, 2020).

Az utóbbi évtizedekben Magyarországon is megélénkültek a nőtörténeti kutatások (Pető & Szapor, 2007), amelyek a nők társadalmi helyzetének számos aspektusát feltárták (pl. Gyáni, 2021). Szintén számos figyelemreméltó eredményt hoztak az átfogó nőnevelés-történeti kutatások (pl. Kéri, 2008, 2018; Pukánszky, 2006). A nőneveléssel és a nők oktatásával foglalkozó neveléstörténeti vizsgálatok pedig számos résztemával foglalkoztak alaposan (pl. Maisch, 2019, 2020, 2023; Nagy, 2011a, 2011b; Szűts-Novák, 2021, 2021, 2023; Zsuhárné Stummer, 2021, 2022a, 2022b).

A fenti nagyon vázlatos historiográfiai áttekintéssel egyezően, a magyar neveléstörténet-írás esetében is megfogalmazható, hogy a nőhallgatók megjelenése a felsőoktatásban kutatott téma. A történeti oktatásszociológiai kutatások (Bíró & Nagy, 2012; Fekete, 2012; Karády & Valter, 1990) a hallgatók nemi eloszlását számos esetben alaposan feltárták. A szűkebb fókuszú intézménytörténeti munkák esetében is rendszeresen megjelenő szempont a hallgatók nemi arányainak bemutatása (Berzsenyi, 2023; Dudok, 2017; Péter H., 2019; Sasfi & Szegedi, 2012; Vámos, 2000). A női oktatók megjelenésének vizsgálata ugyanakkor nem hangsúlyos, arra elsősorban elszórt utalások és anekdotikus adatok vannak.

Miközben a fent érintőlegesen említett kutatások számos esetben alapvető tényeket hoztak felszínre, egyelőre kevésbé hangsúlyosan vannak jelen azok a vizsgálatok (Kereszty, 2011), amelyek a téma társadalmi nemek elmélete felőli megközelítésére, vizsgálatára vállalkoznának. Ahogy Thun Éva megjegyezte: „A nőneveléstörténeti interpretálások sajnálatos módon nem kísérik meg a nők oktatása intézményesülésének politikai ételemben vett jelentőségét elhelyezni az adott korok társadalmi kontextusaiban.” (Thun, 2012. 367)). Hasonló kritikát fogalmaz meg a 19. századra vonatkozó nőtörténeti irodalmat elemző írásában Bozsoki Petra is (Bozsoki, 2023), aki a nőtörténeti írások azon jellegzetességét kritizálja, hogy azok nem vállalják fel munkájuk politikai jellegét. Politika alatt nem pártpolitikát ért, hanem – tradicionálisan – a közös ügyek és társadalmi élet rendezését és az ebből fakadó hatalmi viszonyokat. Tanulmánya szerint a nemek viszonyát a fennálló társadalmi struktúrák által meghatározott hatalmi viszonyként kell értelmezni, a nőtörténet-írás feladata pedig nem csupán a hatalmi viszonyok következményeit, hanem hogy az azokat létrehozó, társadalmilag konstruált struktúrákat, a struktúrákat konstruáló fogalmakat bemutassa és a nemi viszonyokat elhelyezze saját korok történelmi, gazdasági és társadalmi kontextusában.

Jelen kutatás a fent jelzett szakirodalmi és elméleti háttérre építve a női munkatársak helyzetét vizsgálta a két világháború közötti szegedi egyetemen. A tanulmány éppen ezért a nőtörténet-írás, a neveléstörténet-írás és az egyetemtörténet-írás metszetében helyezkedik el, azok közül leginkább nőtörténeti fókuszú. Célja egyrészt, hogy egy korábban nem vizsgált területet kutatva szisztematikusan feltárja a szegedi egyetem 1921 és 1940 közötti történetének női munkatársaira vonatkozó legfontosabb adatokat. Másrészt, hogy az adatok és a kutatás alapján megfogalmazzon olyan szempontokat, amelyek a kutatás tanulságaiként szolgálhatnak, illetve újabb kutatásokat inspirálhatnak.

### A magyar felsőoktatás feminizációjának kezdetei

A 19. század második fele jelentős változásokat hozott a nyugati társadalmakban a nők oktatási lehetőségeinek területén. A tömegoktatás alsóbb szintjén viszonylag elfogadottnak és elterjedtnek számított a lányok részvétele. A közép- és főleg a felsőfok kapui azonban csak lassan, jelentős társadalmi ellenállás közepette nyíltak meg a nők előtt.

Számos ok azonban feltartóztathatatlanná tette a folyamatot. Egyrészt lassan, de biztosan változott a nőkről kialakult kép, a nőkkel kapcsolatos elvárt szerepek tárháza. Miközben a férfiak és nők közötti (köz)hatalmi különbségek tartósan megmaradtak, a nők számos olyan területhez szereztek hozzáférést, amely korábban (majdnem) kizárólagosan férfiak által dominált szférának számított. Ilyen volt például a képviselői parlamentarizmusban a választójog, illetve a parlamenti politikai képviselő, de aktív politikai szerepvállalást valósítottak meg a különböző nőjogi mozgalmak is. Megjelentek a nyilvánosságnak a nőknek dedikált terei, a női folyóiratok, korábban nem látott mértékben terjedt el a

nőknek szóló irodalom, illetve a nők is bekapcsolódtak a nyilvánosságban, például a sajtóban zajló diskurzusokba. De egyfajta emancipatorikus lépésnek tekinthető az is, hogy a 19. századra meghatározóvá váló nacionalizmus a honleány fogalmával egyesítette és a nemzet szerves részévé tette a különböző származású és társadalmi státuszú nőket. Bizonyos mértékű műveltség és tanultság elfogadottá, sőt elvárassá vált a nők számára is, támogatottabbá vált a nők oktatáshoz történő egyre szélesebb hozzáférése. Hangsúlyozni kell, hogy a modernizálódó társadalom szakemberszükséglete is a szélesebb felsőoktatási részvétel irányába hatott.

A fent röviden említett változásokkal kapcsolatban azonban ki kell emelni, hogy nem egyformán érintett mindenkit. A szakirodalom és a tudományos közbeszéd is hajlamos a *nők* kifejezést egyfajta ernyőként használni, és nem kellőképpen figyelembe venni, hogy a társadalmi és gazdasági státusz különbsége hatalmas különbséget jelentett a művelődéshez és az oktatáshoz való hozzáférés terén is. Mert bár, például, a felsőoktatás bizonyos szegmenseit a nők előtt megnyitó miniszeri rendelet<sup>1</sup> is a nők kifejezést használta, az érettségi, a középiskolai tanulmányok, vagy éppen az egyetemmel járó anyagi terhek praktikusán ugyanúgy kizárták az alsóbb társadalmi rétegek (lány)gyermekének nagy részét a továbbtanulásból, mint a nemzetiségek (lány)gyermekét. A nő kifejezés használata elfedi azokat a meglévő, más tulajdonságból (például: etnikum, társadalmi osztály, fogyatékoság) fakadó különbségeket, amelyek mind egyéni, mind csoportszinten sajátos hátrányhelyzetekké válnak. A nem megfelelő fogalomhasználat leképez egy leegyszerűsítő bináris gondolkodást és hamis egyetemességet sugall. Ahogy korábban említettem, bár a jelenség számos részterülete feltárásra került, annak interszekcionális megközelítése egyelőre várat magára a magyar neveléstörténeti szakirodalomban.

Európában először a svájci egyetemek engedélyezték nagyobb számban női hallgatók felvételét. Az első diplomás orvosnő, Nagyeczda Szuszlova 1867-ben végzett a zürichi egyetemen. A nőhallgatók számának felfutásában fontos szerepet játszottak az orosz nők, akik közül 1867 és 1914 között mintegy 5–6000 tanult különböző svájci egyetemeken. A 19. század utolsó évtizedeiben Angliában is elfogadottnak számított, hogy női hallgatók is jártak egyetemekre. A német területeken is sor került a szabályozás enyhítésére és női hallgatók felvételére már a 19. század utolsó évtizedeiben, részvételük az egyetemi oktatásban majd a századforduló után lendült fel jelentősebben. Hasonló tendenciák figyelhetők meg Észak-Amerika és Európa egyéb országiban is a tárgyalt időszakban. Ennek köszönhetően egyre emelkedett a női hallgatók aránya az egyetemeken. Néhány példát kiemelve, az általunk vizsgált időszakban, 1920 és 1940 között Angliában tartósan 27%, Olaszországban pedig 20 % volt az arányuk, Franciaországban 13%-ról 34%-ra, Németországban 9%-ról 14%-ra, Ausztriában pedig 14%-ról 24%-ra nőtt (Mikonya, 2017, 357–358). A női hallgatók felvételét némi csúszással követte a tudományos fokozatok megszerzése, a 20. század első felében már nem volt ismeretlen a doktori címet vagy habilitációt szerző kutatónő. Az akadémiai állásokban, egyetemi oktatói státuszokban azonban elvéve találunk nőket ebben az időszakban. Bár a korábbi évszázadok sporadikus kinevezéseinél több alkalomról van szó, a női hallgatók beáramlását a világ felsőoktatási rendszereibe nem követte jelentős térfoglalásuk az akadémiai szférában.

Magyarországon 1895-ben nyitotta meg Wlassics Gyula rendelete<sup>2</sup> a felsőoktatás néhány szegmensét a nők előtt. Erre jelentős társadalmi viták és Hugonnai Vilma nagy visszhangot kapott kálváriája után kerülhetett sor. Mint az közismert, Hugonnai 1879-ben Svájcban szerezte meg orvosi diplomáját, első magyar nőként. Magyarországra történő hazatérte után többször is sikertelenül próbálkozott diplomájának honosításával. Az eléje támasztott adminisztratív akadályok, valamint a korabeli egyetemi vezetés és a kultuszkormányzat – elsősorban maga Trefort Ágost kultuszminiszter – elutasítása nem tették lehetővé svájci diplomájának nosztrifikálását, így szülésznőként volt kénytelen elhelyezkedni. Hugonnai azonban aktív résztvevője maradt a közéletnek, számos nőegyletben, a női

<sup>1</sup> A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1895. évi 65.719. szám alatt a budapesti és kolozsvári egyetem tanácsához intézett rendelete, a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályára léphetése tárgyában. Az adatok forrásai a Kormányjelentés és statisztikai évkönyv kötetei. Letöltés: Magyarországi Rendeletek Tára, 1895. [https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK\\_RT\\_1895/?pg=3459](https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1895/?pg=3459) [2023.10.23.]

<sup>2</sup> A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1895. évi 65.719. szám alatt a budapesti és kolozsvári egyetem tanácsához intézett rendelete, a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályára léphetése tárgyában.

munkavállalást népszerűsítő társaságban játszott fontos szerepet, könyvet is írt a témában. Esete jelentős sajtóvisszhangot kapott, amely szerepet játszott a hazai közhangulat megváltozásában.

A nők egyetemre történő belépését végül lehetővé tevő jogszabály – egy miniszteri rendelethez képest szokatlanul hosszú indoklással – a nők egyetemi pályákra engedésének szükségessége és társadalmi haszna mellett érvelt, majd megfogalmazta, hogy „a nőknek – a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályákra való léphetésük céljából – a felsőbb tanintézetekre leendő fölvételre – amennyiben a szabályszerű föltételeknek megfelelnek – az illetékes felsőbb tanintézet meghallgatása alapján, esetről-esetre engedély adassék, és részökre, miután tanulmányaikat – a fennálló szabályok értelmében – sikerrel befejezték, a képesítő oklevél kiadassék.”<sup>3</sup> Végül ez a rendelet tette lehetővé Hugonnai számára is diplomája honosítását, amelynek nyomán doktorrá avatására 1897-ben került sor (Petrovics et al., 2024).

A lányok a fenti időpontig csak magánúton szerezhettek érettségit. Az első leánygimnáziumot 1895-ben nyitotta meg az Országos Nőképző Egyesület, az első leányosztály nyilvános érettségijére általános társadalmi érdeklődés mellett 1900-ban került sor (Baska, 2015; Müller, 2000). Az ezt követő időszakban folyamatosan növekedett a felsőoktatásban részt vevő nők száma. Míg 1896 és 1900 között még csupán 14 nőhallgató járt egyetemre Magyarországon, az I. világháború előestéjén, 1913-ban már 475. Ők az adott évben a tudományegyetemeken tanuló hallgatók 9,9%-át tették ki. A világháború éveiben dinamikusan emelkedett a számuk, de főleg arányuk. Az 1916/17-es tanévben 1181 nő járt a felsőoktatásba, ők a hallgatói létszám 16,6%-át jelentették. Bár a létszámuk ezután is emelkedett (pl. 1918/19-es tanév, 1672 fő), a frontról visszatérő férfiak miatt az arányuk (1918/19-es tanév: 9%) csökkenésnek indult. A világháborút követő években rövid időre visszaesett a nőhallgatók száma és aránya, ugyanakkor az 1920-as években újra lassan, de folyamatosan nőtt a felsőoktatási részvételük. Ez a tendencia az 1930-as évek közepén tört meg, ekkor, az egyetemi hallgatók számának csökkenésének részeként a nőhallgatók száma is csökkenésnek indult (Ladányi, 1996).<sup>4</sup>

Az első magyarországi női doktorokról és oktatókról, magántanárokról leginkább elszórt adatokkal rendelkezünk. Az ELTE Levéltár mutatóit<sup>5</sup> böngészve a bölcsészdoktorok névsorában már 1898/99-ben találkozhatunk a matematikából doktoráló Tedeschi Borbála<sup>6</sup>, egy évvel később a tanári pályát választó Schmidt Mária nevével. 1901-ben szerzett bölcsészdoktori címet a régész-tanár Láng Margit. Két évvel később Korach Regina, művészetelméleti témájú dolgozatával szerezte meg a címet, 1904-ben pedig Balogh Margaretha Helena lett bölcsészdoktor. Az első női bölcsészdoktorok közül a legismertebb Dienes (született Geiger) Valéria, aki 1905-ben szerezte meg a címet. Az első női bölcsészdoktorok története tehát jórészt feltáratlan, ugyanakkor érdekes lehetőségeket rejtene pályafutásuk vizsgálatára.

A dualizmus-kori és a két világháború közötti magyar egyetemeken az egyetemi címeket szigorú, hierarchikus rend jellemezte. A legmagasabb címet a nyilvános rendes tanári kinevezés jelentette. Ők tanszéket, intézetet vezető, főtanszakokat tanító professzorok voltak, akik állami alkalmazásban álltak, kinevezésük joga a királyt, később a kormányzót illette. Közülük voltak választhatók a dékános és a rektorok. Megillette őket a kutatás és az oktatás szabadsága. A nyilvános rendkívüli tanárok szintén az egyetemen állami alkalmazásban álló professzorok voltak. Ők azonban jellemzően nem főtanszakra tanítottak, hanem valamely rendkívüli körülmény – pl. a tanszék megszervezésének nehézségei, életkori vagy tudományos előmenetelben jelentkező korlátok, esetleg anyagi lehetőségek hiánya – indokolta a kinevezésüket. A magántanárok olyan tanárok voltak, akik habilitációs eljárásban – amelynek során a kar a jelölt tudományos előmenetelét és oktatási képességeit vizsgálta – megszerezték egy tudományterület tanításának jogát az egyetemen (ún. *venia legendi*). Ők hivatalosan nem voltak az egyetem alkalmazottai, nem kaptak fizetést, csupán az órátartásuk után járó lecke pénzben részesültek. Az egyetemi intézetekhez tudományos

<sup>3</sup> Magyarországi Rendeletek Tára, 1895. [https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK\\_RT\\_1895/?pg=3459](https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1895/?pg=3459) [2023.10.23.]

<sup>4</sup> Az adatok forrásai a Kormányjelentés és statisztikai évkönyv kötetei. Letöltés: <https://adt.arcanum.com/hu/collection/KormanyjelStatEvkonyv/> [2023.10.23.]

<sup>5</sup> Mutató a doktori fokozatot szerzett hallgatók nyilvántartásához 1894-1950. ELTE Levéltár. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/85576> [2024.05.23.]

<sup>6</sup>A mutató tévesen Tedeschi Barbara-ként azonosította.

segédszemélyzet – gyakornok, tanársegéd, adjunktus – kapcsolódhatott. Ők ugyan nem voltak a professzorokhoz hasonló alkalmazottak, de állami vagy valamely alapítványi forrásból fizetést vagy díjazást kaphattak. Fontos szerepet játszottak az intézetek oktatási, kutatási vagy éppen betegellátási feladatainak ellátásában. Ezekben az alacsonyabb státuszokban jellemzően nagy volt a fluktuáció, ugyanakkor sokak számára ezek jelentették a belépést az akadémiai világba és a karrier felé. Ezért is indokolt ezen státuszok vizsgálatának a bevonása is a kutatásba (Marjanucz et al., 2022).

A dualizmus korában és a két világháború között a nyilvános rendes tanári posztokat férfiak töltötték be. Egyetlen kivételként említhetjük Götz Irént, akit az elméleti kémia tanárává neveztek ki a budapesti egyetemre a Tanácsköztársaság időszakában. Ő azonban a Tanácsköztársaság bukása után elhagyta Magyarországot, hivatalát nem foglalta el és érdemi oktatói tevékenységet nem fejtett ki (Vámos, 1997). Jelenlegi adataink szerint Vendl Mária volt az első nő, aki magántanári címet szerzett. 1931-ben habilitált ásványtanból a debreceni egyetemen, majd ott tanított magántanárként. Az ő esetében a családi háttér – férje és testvérei is geológusok voltak – minden bizonnyal szerepet játszott a pályaválasztásban. Az 1912-ben alapított debreceni egyetem, tehát, joggal lehet büszke az első női magántanára, de – ahogy azt látni fogjuk – az 1921-ben Szegedre kerülő egyetem is számos női munkatársat tudhatott magáénak.

### A szegedi felsőoktatás kezdetei

A 18-19. században Európa-szerte jelentősen bővült az egyetemhálózat. Ez alól Magyarország sem volt kivétel, ahol a már korábban létező, még Pázmány Péter által alapított (1635) pesti egyetem mellé a dualizmus korában került sor a kolozsvári egyetem megszervezésére (1872), valamint a pozsonyi és a debreceni egyetemek megalapítására (1912). Szintén ebben az időszakban nyerte el egyetemi rangját a Királyi József Műegyetem is (1871).

Az 1872-ben alapított kolozsvári egyetem a nehéz kezdeti évtizedek után a századfordulóra európai szinten is jegyzett egyetemmé vált (Marjanucz et al., 2022). Az I. világháborút követő román megszállás megpecsételte az egyetem sorsát is, az egyetem katonai átvételére és a román államnak – jogszerűen – hűségesküti nem tevő egyetemi tanárok kiutasítására 1919. májusában került sor. Az átmenetileg Budapesten – a szintén száműzött pozsonyi egyetem egy részével együttműködve – működő egyetem további sorsáról számos elképzelés született. A megszüntetés lehetősége mellett szóba került a debreceni egyetembe történő beolvadás, vagy szoros kooperáció is (Vajda, 2019, 2021; Vincze, 2006).

Az oktatáspolitikai szándékok és Szeged városának áldozatvállalása következtében a dél-alföldi városban nyitotta újra kapuit az egyetem 1921 őszen. Az 1921. évi XXV. törvénycikk, amely a kolozsvári és pozsonyi tudományegyetem ideiglenes áthelyezéséről intézkedett, végül tartósan egyetemi várossá emelte Szegedet és Pécsét. Az 1920-as évek a bizonytalanság és a gyökeret eresztés éveit voltak az egyetem életében. Az évtized második felében elkezdődő egyetemi építkezések (pl. klinikák, Dóm téri tömb, a bölcsészkar épület birtokbavétele és kibővítése) világszínvonalú épületekkel gazdagították az intézményt, és stabilabb működést tettek lehetővé. Az egyetem túlélését segítette a polgári tanárképzés Szegedre telepítésre, amely mindkét félnek előnyöket kínálva segítette az alacsony hallgatói létszámmal működő tudományegyetemi karok gondjainak enyhítését is. Az egyetem életében jelentős változást hozott a második bécsi döntés, amelynek következtében a Ferenc József Tudományegyetem hivatalosan visszahelyezte székhelyét Kolozsvárra. Szegeden pedig formálisan új egyetemenként alapították meg a Horthy Miklós Tudományegyetemet. A változások éveit, 1921 és 1940 jelölik ki kutatásunk időhatárát.

A témánkul szolgáló szegedi egyetem kapcsán részletes kutatás még nem készült a női munkavállalók témájában. Kissné Novák Éva néhány adatot ugyan közölt a női egyetemi oktatókról, de tanulmányában (Kissné Novák, 2002) több pontatlanság, illetve tévedés is előfordul. Egyrészt nem vette figyelembe a gyakornokokat, miközben a legtöbb női munkavállaló éppen ilyen alacsonyabb státusz(ok)ban helyezkedett el. Másrészt – és ez a tévedés nem csupán nála fordul elő – nőként azonosította Károly Irént, a fizika magántanárát, aki azonban aki premontrei szerzetes, tehát férfi volt, és akinek az Irén(eusz) a szerzetesi neve volt. Illetve Csajághy Márta magántanári képesítésének időpontját is rosszul adta meg.

## A kutatás kérdései és forrásai

Jelen kutatás legfontosabb kérdése arra irányult, hogy a nőhallgatók megjelenését követte-e a női oktatók, kutatók megjelenése a szegedi egyetemen. Minden olyan női munkatársat számításba vettem, akiket az egyetemi tanrendek és almanachok egyértelműen egy intézethez tartozónak jelöltek. Ők tipikusan valamilyen oktatási vagy kutatási feladatot, részfeladatot láttak el. Ellenben a tisztiszolgákat, hivatalsegédek nem vontam be a kutatásba. A vizsgálat időbeli fókusza az 1921 (Szegedre költözés) és 1940 (Kolozsvárra történő visszaköltözés) közötti időszak volt. Mivel a magyar felsőoktatásban működő női oktatók és kutatók története jórészt feltáratlan, ez a kutatás elsősorban alapkutatásnak tekinthető. Ugyanakkor célja volt a szórványosan előforduló hibás szegedi egyetemtörténeti adatok pontosítása is.

A kutatás legfontosabb forrásai a korszak egyetemi tanrendjei, évkönyvei és a helyi, valamint az országos sajtó voltak. A kutatás korlátait részben maguknak a forrásoknak megbízhatósága, ellentmondásai okozták. A tanrendek csupán a kurzusért felelős oktatót, fő szabályként a professzort vagy a magántanárt tüntették fel. Kivételt képeztek a nyelvórák, a testnevelési és a készségtárgyak, amelyek esetében találhatunk is kurzusokat tartó női munkatársakat. Ugyanakkor, a korabeli egyetemi gyakorlat és szabályzatok szerint a tanársegédek rendszeresen tartottak órákat a professzorok helyett. Ez a gyakorlat leginkább a nagyobb létszámú évfolyamok gyakorlatai esetén lehetett elterjedt. Biztonsággal kijelenthető, hogy a tanrendekben található adatok esetében van némi látencia, a valójában kurzust tartó nők száma bizonyosan magasabb volt az abban olvashatóknál. Néhány szórványos példát találtam arra, hogy egy sem a tanrendben, sem az almanachokban nem szereplő nőt az egyetem beszámolóí egy-egy intézet publikációi kapcsán megemlítenek. Őket státuszuk bizonytalansága okán egyelőre nem vontam bele a vizsgálatba.

Az egyetem részletes munkaügyi iratai nem maradtak fent, ezért a fenti források nem a jogi helyzetet, hanem az egyetem különböző intézeteinek önbevallását tükrözik. Mivel azonban a különböző státuszokra vonatkozó felterjesztések és kinevezések nyomon követhetők a kari és egyetemi tanácsi iratokban, azok megbízhatónak tekinthetők.

Az eredmények értelmezése és kontextusba helyezése kapcsán ki kell emelni, hogy több alapkutatás is hiányzik, részben a szegedi egyetemre, részben a magyar felsőoktatás egészére vonatkozóan. Ezért jelen kutatás adatainak értelmezése korlátozott, nincsenek adatok, például, a szegedi egyetem férfioktatóinak számára és összetételére vonatkozóan, de ugyanígy hiányoznak a többi tudományegyetem nőoktatóira vonatkozó adatok is.

## Női munkatársak a két világháború közötti szegedi egyetemen

A kutatások eredményeképpen összességében 117 női oktatót és munkatársat találtam. Közülük az orvostudományi karon dolgozott 62 fő, a bölcsész-, nyelv- és történettudományi karon 16 fő. A matematikai és természettudományi karon pedig 39 főt sikerült azonosítani. Néhány kutató két karon is megfordult, őket az utolsó állomáshelyükön számítottam be.

A kutatás során több esetben találtam olyan női munkatársat, aki időközben nevet változtatott. Ez legtöbbször alapvetően házasság eredménye volt. Csajághy Márta esetében sikerült megállapítani, hogy azonos a forrásokban korábbi években szereplő Dancz Mártával. Mivel azonban a legtöbb korabeli munkatársról nem lelhetők fel adatok, nem zárható ki hasonló névváltozás.

Az orvostudományi karon a klinikák jelentették a foglalkoztatás fő terepét. Az orvos- és gyógyszerészképzés népszerű szakoknak számítottak a női hallgatók körében, akik számos esetben díjtalan gyakornokként kapcsolódtak be a klinikák munkájába. Közülük számosan léptek feljebb a ranglétrán és lettek díjas gyakornokok, majd fizetéstelen vagy fizetett tanársegédek. Eközben jelentős volt a fluktuáció az orvosi kar alkalmazottai körében. Bár prozopográfiai vizsgálatra nem volt lehetőség, a szórványos adatokból is látszik, hogy a női munkatársak közül többen orvosi állásokért hagyták el az egyetemet, amiben a családi állapotuk megváltozásán túl anyagi szempontok is szerepet játszhattak.

A női munkatársak alkalmazásából következtetni lehet a különböző klinikák közötti hierarchiára is. A legtöbb nő foglalkoztatására a gyermekgyógyászati klinikán került sor. A hivatások és a klinikák presztízsét mutatja, hogy a vizsgált korszakban a sebészeti és a nőgyógyászati klinikákon egyetlen női munkatársat sem találunk.

A matematikai és természettudományi karon volt a második legnépesebb a női száma. Itt az oktatás sokszor erősen gyakorlatias jellege és az intézetekhez kapcsolódó laboratóriumok jelentették a nők számára az egyetemi oktatásba és kutatásba történő bekapcsolódás lehetőségét. A bölcsészettudományi karon találtuk messze a legkevesebb női munkavállalót. Ezt az alacsonyabb hallgatói létszámok mellett a kisebb méretű intézetek és az ezekből fakadó oktatási lehetőségek indokolhatták.

A kutatás jelenlegi fázisa ugyan nem terjedt ki az 1872 és 1918 közötti kolozsvári időszak szisztematikus feltárására, mégis érdemes kiemelni, hogy az 1920-as években Szegeden azonosítható női munkatársak közül többen már Kolozsvárról is az egyetem hallgatói voltak és/vagy annak alkalmazásában álltak. Ez a tény arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyetem Kolozsvárról történő elűzése és Szegedre költözése kapcsán nem csupán a professzorok, hanem az alacsonyabb beosztású munkatársak mozgására is érdemes lenne nagyobb figyelmet fordítani.

Bár a fiatalabb, később belépő munkatársak kisebb eséllyel kerülhetnek fel egy ilyen listára, de ezzel együtt is érdemes rögzíteni, hogy a korábban már említett, a kutatás során feldolgozott évkönyvek és almanachok alapján a vizsgált időszakban legalább 10 évet az egyetemen dolgozó női oktatók és kutatók az alábbiak voltak: Kol Erzsébet, Leinzinger Mária, Pákh Erzsébet, Nagy Mária, Magoss Irén, Edith Thonas, Horváth Klára, Liszka Irén, Szabó Viola, Bossányi Irén, Incze Klára, Mischung Ilona és Vidacs Júlia. De rajtuk kívül több olyan név is felbukkan a tanrendekben és almanachokban, akik vagy más intézményben, területen, vagy később más időszakban futottak be jelentősebbnek mondható pályát. Közéjük sorolható, például, Banga Ilona, Csajághy Márta, Kopasz Márta, vagy éppen Tomori Viola.

A tanulmány terjedelmi korlátai miatt a továbbiakban a korszakban legsikeresebbnek bizonyuló női oktatókra és kutatókra fókuszálok a szövegben. A vizsgált korszakban négy női magántanár kinevezésére került sor a szegedi egyetemen. Az első közülük Kol Erzsébet volt, aki 1932-ben habilitált és nyert magántanári kinevezést. Kol Erzsébet 1897. július 8-án született Kolozsváron. A kolozsvári majd szegedi egyetemen tanult, és ott is helyezkedett el a Györffy István vezette növénytan tanszéken. Az 1921/22-es tanévben még díjtalan gyakornok, de a következő évben már megbízott tanársegédként találjuk az egyetemi dokumentumokban. Végzését követően, 1924-től rendes tanársegéd, adjunktusnak 1927. június 1. után nevezték ki. 1932. június 19-én nyerte el magántanári kinevezését. Az 1937/38-as tanévtől az Általános és rendszeres növénytan intézet intézeti tanára. Az egyetem Kolozsvárra költözése után visszatért szülővárosába, ahonnan 1948-ban végleg távozni kellett. Budapesten a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában dolgozott nyugdíjba vonulásáig. Mind Szegeden, mind Kolozsváron aktív szereplője volt az egyetemi életnek, rendszeresen felbukkan a neve kari bizottságokban, illetve a magántanárok választott képviselője volt a kari tanács ülésen. A botanika, azon belül az algák kutatásának világhírű tudósa volt, számtalan magyar és nemzetközi szakcikket publikált, tagja volt nemzetközi és hazai tudományos társaságoknak. 1980-ban hunyt el Budapesten. Munkásságának részletes feldolgozása még várat magára, néhány rövid nekrológ és ismertetés összegzi szerteágazó munkásságát (Hajdú, 1981; P. Komáromy, 1982; Padišák, 1997).

Kol Erzsébet tehát a szegedi egyetem első női magántanára volt. Kinevezéséről rövidhírben, magát a tényt kiemelve több helyi és országos újság is beszámolt a Hivatalos Közlöny szövegét átvéve. A Szegedi Friss Újság azonban egy bekezdésben magáról a magántanári minősítést kimondó kari tanács üléséről is beszámolt 1932. május 12-én. (Bár nem részletezik, ekkor valószínűleg a magántanári kollokviumra kerülhetett sor, amit a korabeli szokások szerint később követhetett a magántanári próbaelőadás.). A hír így fogalmaz: *„A Ferenc József Tudományegyetem matematikai és természettudományi kara mai napon tartott ülése keretében minősítette magántanárrá az »Alsóbbrendű virágtalan növények és hydrobiológiájuk« című tárgykörből dr. Kol Erzsébet növénytan intézeti adjunctust, akiben a legelső nőt fogadta be magántanárai közé. A Ferenc József Tudományegyetem most 60 éves. E hatvan esztendő alatt mind mai napig magántanárrá képesített*

összesen 176 szakbuvárt; mindnyájan férfiak voltak. Dr. Kiss Árpád dékán lendületes szép beszédben üdvözölte az új magántanárnőt, Kol Ferenc államtitkár leányát”<sup>7</sup>

Ez a rövidhír is azt mutatja, hogy Kol Erzsébet magántanári kinevezésének jelentőségével a kortársak is tisztában voltak. Érdekes persze hangsúlyozni, hogy a tudósítás fontosnak tartja kiemelni Kol Erzsébet édesapját. Bár jelen tanulmány kereteit szétfeszítené az életrajz ezen elemeinek ismertetése, röviden megemlítem, hogy Kol Erzsébet egy régi nemesi család leszármazottja, édesapja, Kol Ferenc, pedig postai műszaki mérnökként magas pozíciókat töltött be. Ez megerősíti azt a – mindenképpen tovább kutatandó – feltevést, hogy az első női oktatók és magántanárok esetében a saját tehetség és eredmények mellett a biztos és támogató családi háttér segíthetett áttörni az egyetemi üvegplafont. Kol Erzsébet esetében szólni kell még egy támogatóról, Györffy István professzorról, aki – a kari és egyetemi iratok tanulsága szerint – mindvégig egyengette és támogatta Kol karrierjét, kutatásait. Több utalást találunk az iratokban arra, hogy egyetemi tisztségekbe, bizottságokba ajánlotta, delegálta maga helyett. Györffy tevékenysége alaposabb kutatást érdemelne, mert az egyetemi iratok szerint támogatólag nyilvánult meg például az Egyetemet és Főiskolát Végzett Nők Egyesületének a szegedi egyetem általi támogatása ügyében is.

Ez utóbbi egyesület életében fontos szerepet játszott Techert Margit, aki a szegedi egyetemnek a vizsgált korszakban második női magántanára volt. Magyary Zoltánné Techert Margit 1900-ban született Budapesten. Itt szerzett egyetemi diplomát 1923-ban. Aktív tudományos és közéleti munkásságot fejtett ki, a korabeli nőmozgalmak egyik legismertebb alakja volt. Kutatásaiban és egyetemi kurzusaiban a késő antik kor filozófiájával foglalkozott. 1945. március 24-én az átvonuló szovjet csapatok elől bujkálva a férjével öngyilkosságot követett el.

Az egyetemi iratok tanulsága szerint a magántanári kollokviumra és előadásra 1932. évi május 26-án került sor.<sup>8</sup> Csonkán maradt önéletírásában Techert Margit így emlékezett vissza a habilitációra. „Ennek a tavasznak a programjában szerepelt még életem utolsó komoly vizsgálja: a magántanári kollokvium és próbaelőadás. Az admissiom még közvetlen esküvőnk előtt, 1932 májusában megtörtént. Most tehát leutaztunk Zoltánnal Szegedre, hogy a magántanári cselekvések hátralévő részén is átessünk. Nagyon szépen, simán ment. A kollokviumon Plotinosról kellett beszélnem és a próbaelőadást Julianus császárról tartottam. (...) Az előadásnak nagy sikere volt. A habilitációt a kultuszminisztérium hamarosan megerősítette s mivel akkor még csak 2 női magántanár volt – én voltam a harmadik – napokon át interjúért ostromoltak a napilapok riporterei, akiket amint csak lehetett, elkerültem. De egypár cikk (Uj Nemzedék, Pester Loyd) mégis csak megjelent.” (Techert, 1944, 66)

Techert Margit a következő néhány évben filozófiai tárgyú kurzusokat hirdetett a szegedi egyetemen. Ugyanakkor a fent bemutatott Kol Erzsébetnél kevésbé integrálódott az egyetemi közéletbe, neve nem bukkan fel kari vagy egyetemi ügyek kapcsán. Végül 1941-ben a budapesti egyetemen is magántanári képesítést szerzett, szintén az antik filozófia tárgyköréből.

A vizsgált időszakban habilitált női magántanárok sorában Baranyai Erzsébet volt a harmadik. Baranyai a hazai pszichológia egyik ismert alakja, aki 1894-ben született Nagyszőlősen. Tanítónői, majd polgári iskolai tanárnői oklevelet szerzett, több külföldi tanulmányúton vett részt. Szegeden helyezkedett el, ahol polgári leányiskolai tanár, később a Horthy-Kollégiumban felügyelő, majd néhány év után a leányosztály vezetője és a kollégium felügyelőbizottságának tagja lett. 1932-ben doktorált a szegedi egyetemen, majd bekapcsolódott az itt zajló modern lélektani kutatásokba, Várkonyi Hildebrand munkatársa lett.

Magántanári habilitációjára 1939-ben került sor. Várkonyi javasolta a kollokvium elengedését, de végül a kar ezt nem támogatta.<sup>9</sup> A kollokviumra 1939 február 28-án került sor, a kollokvium tárgya „A

<sup>7</sup> Szegedi Friss Újság. 1932. május 12. 4.

<sup>8</sup> Jegyzőkönyv a m.kir. Ferenc József-Tudományegyetem Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi Karának 1933 évi május hó 26-án tartott VIII. rendkívüli üléséről.

[https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED\\_KOLOZSVAR\\_BTK\\_KARI\\_1932-1933/?pg=206](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_KOLOZSVAR_BTK_KARI_1932-1933/?pg=206) [2023.10.23.]

<sup>9</sup> Jegyzőkönyv a M.Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karának 1939 évi január hó 26-án tartott V. rendes üléséről.

[https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED\\_KOLOZSVAR\\_BTK\\_KARI\\_1938-1939/?pg=216](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_KOLOZSVAR_BTK_KARI_1938-1939/?pg=216) [2023.10.23.]

magasabbrendű értelmesség meghatározása és vizsgálatának módszere” volt.<sup>10</sup> A magántanári előadás pedig március 11-én zajlott. A magántanári képesítést a VKM júniusban hagyta jóvá.

Baranyai munkássága azonban néhány évvel később Budapesten folytatódott. 1942-ben bekapcsolódott az Új Iskola munkájába, az akkor frissen lapított Neveléslélektani Kutató Állomás vezetője lett. Ugyanebben az évben kérte magántanári habilitációjának megújítását Kolozsvárott, ami sikeresen meg is történt. A világháború után az az MTA Gyermeklélektani Intézetébe került. Fontos szerepe volt az 1950-es években üldöztetett pszichológia eredményeinek átmentésében és a gyermeklélektani kutatások újraindításában. 1976-ban hunyt el Budapesten.

A negyedik női magántanár, Banga Ilona habilitációja 1940 nyarán, tehát a vizsgált időszakunk legvégén történt. Magántanári kollokviumára 1940. május 31-én,<sup>11</sup> próbaelőadására pedig 1940. június 13-án került sor.<sup>12</sup> Banga Ilona a négy női magántanár közül a legismertebb, az ő életútját és munkásságát a szélesebb közönség is számon tartja, 2023 végén pedig róla nevezték el a Szegedi Tudományegyetem orvoskarának új oktatási központját. Banga Ilona 1906-ban született Hódmezővásárhelyen. Az 1930-as években kapcsolódott be a Szent-Györgyi Albert vezette kutatásokba, laboratóriumának egyik legfontosabb munkatársa lett. A II. világháború után Budapesten folytatta pályáját, amelyet Kossuth-díjjal is kitüntettek. Hosszú és eredményes élet végén, 1998-ban hunyt el Budapesten.

Bár már vizsgált korszakunkon kívül esik, érdemes megemlíteni, hogy Csajághy Márta 1942-ben szintén magántanári címet szerzett.<sup>13</sup> Ő is még hallgatóként kapcsolódott be az ideggyógyászati klinika munkájába 1927-ben, majd neurológusként az agykutatás területén végzett úttörő kutatásokat. 1945-ben Budapest ostroma közben életét vesztette.

A tanulmány keretei között az első női magántanárokat emeltem ki. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy bár az egyetemi tanárok közé egyikük sem került be, valamint a női oktatók, munkatársak száma és aránya messze alulmúlta a férfiakét, nélkülük már ekkor is elképzelhetetlen volt az egyetemi oktatás és kutatás. Számos orvosi és természettudományos kutatás sikere múlt a női orvosok, kutatók és gyakorlók munkáján, még ha elismerést jellemzően nem is ők könyvelhettek el érte.

### Következtetések, a kutatás korlátai és javaslatok

A kutatás egyik tanulságaként megfogalmazható, hogy a nőhallgatók számának emelkedését nem követte automatikusan a női oktatók és kutatók számának hasonló emelkedése. Bár a részletes adatok még hiányoznak – ebben a tekintetben például a férfioktatókra vonatkozóan –, összességében látható, hogy a női oktatók és munkatársak aránya alulmúlta a nőhallgatók arányát. Vagyis ekkor még viszonylag kis eséllyel tudták az egyetemi hallgatók között elfoglalt pozícióikat a sokkal magasabb presztízszt jelentő egyetemi karrier irányába folytatni. Másképpen megfogalmazva: bár részsikereket értek el a nők az egyetemi oktatói, kutatói pályára történő belépésben, a társadalomban alapvetően meglévő hatalmi egyenlőtlenségeket nem tudták leküzdeni. Éppen ezért ugyan fontos az első kutatók, oktatók és magántanárok számbavétele, emlékeztük megőrzése, de abból a tényből, hogy voltak női magántanárok a két világháború közötti szegedi egyetemen, csak mértéktartással szabad következtetéseket levonni, és semmiképpen nem érdemes általában a „nők” sikeréről beszélni, hanem hangsúlyozni kell a társadalmi és családi környezet, háttér, valamint a kontextus szerepét.

<sup>10</sup>Jegyzőkönyv a M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karának 1939 évi február hó 28-án tartott VI. rendes üléséről. Letöltés:

[https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED\\_KOLOZSVAR\\_BTK\\_KARI\\_1938-1939/?pg=292](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_KOLOZSVAR_BTK_KARI_1938-1939/?pg=292) [2023.10.23.]

<sup>11</sup> Jegyzőkönyv. Felvétel a m.kir. Ferenc József-Tudományegyetem Orvostudományi Karának 1940.évi május hó 31.-én délután 6 órakor az orvoskari ülésteremben tartott IX. rendes üléséről. Letöltés: [https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED\\_SZOE\\_KARI\\_AOK\\_1938-40/?pg=600](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZOE_KARI_AOK_1938-40/?pg=600) [2023.10.23.]

<sup>12</sup> Jegyzőkönyv. Felvétel a m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem Orvostudományi Karának 1940. évi június hó 13-án d.u. 5 órakor a szülészeti klinika tantermében tartott IX. rendkívüli üléséről. Letöltés: [https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED\\_SZOE\\_KARI\\_AOK\\_1938-40/?pg=734](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZOE_KARI_AOK_1938-40/?pg=734) [2023.10.23.]

<sup>13</sup> Jegyzőkönyv. Felvétel a m.kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Orvostudományi Karának 1942. évi november hó 27-én /péntek:/ d.u. 1/2 6 órakor az orvoskari ülés teremben tartott III. rendes üléséről. Letöltés: [https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED\\_SZOE\\_KARI\\_AOK\\_1942-43/?pg=86](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZOE_KARI_AOK_1942-43/?pg=86)

Jegyzőkönyv. Felvétel a m.kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Orvostudományi Karának 1942.évi december hó 17-én /csütörtök/ d.u. 5 órakor a bőrgyógyászati klinika tantermében tartott IV. rendkívüli üléséről. Letöltés: [https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED\\_SZOE\\_KARI\\_AOK\\_1942-43/?pg=512](https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_SZOE_KARI_AOK_1942-43/?pg=512) [2023.10.23.]

A forrásadottságok jelentették a kutatás legfontosabb korlátját, emiatt néhány fontos és érdekes kérdés megválaszolására jelenleg nem volt lehetőség. Érdekes lenne alaposabb adatok segítségével megvizsgálni azt – a kutatás alapján óvatosan megfogalmazható – feltételezést, hogy a nők számára az egyetemi pályán eltöltött hosszabb időhöz mindenképpen biztos társadalmi és családi háttér volt szükséges. Ahogy korábban említettem, prozopográfiai vizsgálatra ugyan nem volt lehetőség, de az ismertebb női oktatók és kutatók esetében az egyelőre strukturálatlan adatokból számos esetben a (felső) középosztálybeli háttér szerepe látszik meghatározónak. A huzamosabb ideig az egyetemen dolgozó női munkatársak esetén látunk például értelmiségi, műszaki háttérű szülőket, patikatulajdonosokat, orvosdinasztia tagjait, a közigazgatásban magas tisztséget betöltő családtagokat. A családi háttér vizsgálatához össze kellene vetni a női munkatársak listáját az egyetemi hallgatók adatbázisával. Bár a szórványos adatokból is látszik néhány olyan munkatárs, aki nem a szegedi egyetemen végzett, a tipikusabb útnak a hallgatói korban induló intézményi kapcsolatokból (gyakornok) létrejövő egyetemi karriernek tűnnek. Ez az összevetés a kutatás folytatásának értékes iránya lehet.

Annál is inkább fontos lenne ez az összevetés, és az adatoknak 1921 előttire való kiterjesztése, mert már a kolozsvári korszakban is találunk női munkatársakat az egyetemen. Némelyikük azután Szegeden is folytatta pályáját. Szintén előfordul – ahogy azt Kol Erzsébet esetében is láthattuk –, hogy a Kolozsvárról elkezdett és Szegeden befejezett egyetemi tanulmányokra épült női egyetemi karrier. Ez a jelenség arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyetem nem csupán a néma falaknál volt több, hanem az egyetemi tanároknál is. Mint szervezet, a kolozsvári egyetem számos munkatársat alkalmazott, és az egyetem elűzése és Szegedre költözése kapcsán nem csupán a professzorok sokszor valóban végtelenül tragikus sorsára lenne érdemes figyelni. Az alacsonyabb beosztásban működő orvosok, kutatók és alkalmazottak közül is számosan követték az egyetemet Szegedre, ami, feltételezhetjük, az esetükben még nagyobb áldozatokkal járhatott, mint a sokszor kiszolgáltatott helyzetbe kerülő, de összességében mégis társadalmi elit tagjának minősülő egyetemi professzorok és családjuk esetében.

Jelen kutatásban mellékszál, de megjegyzendő, hogy szintén nem feltárt, hogy az egyetem kolozsvári végnapjaira eső spanyolnátha-járvány mennyi egyetemi karriert – köztük nőket – tört derékba. Ilyen volt például az Ásványtani Intézet fiatal tanársegédje, Szakáts Dalma (1897-1918), aki megbízott tanársegédként (is) dolgozott az intézetben, és fényes jövőt jósoltak neki a geológia terén (Szádeczky, 1918). Elmondható, hogy az egyetemek története kevésbé tartja számon az egyetemek alacsonyabb beosztásban működő tagjait, ezért módszertani probléma, hogy az esetükben kevés adat található, a következtetések elsősorban azon munkatársak esetéből vonhatók le, akik elég sikeresek lettek ahhoz, hogy akár egyetemi iratokba, akár egyetemen kívüli forrásokba (pl. monográfiák, lexikonok) kerüljenek. A „rejtőzködést” a nők esetében ráadásul tovább növelheti a családi állapot megváltozása, ha a férjhezett név használatára került sor.

## Összegzés

Jelen tanulmány a női munkatársak (oktatók, kutatók) szerepét vizsgálta két világháború közötti szegedi egyetemen. A nemzetközi szakirodalomból és a korábbi szórványos hazai adatok azt mutatták, hogy a nők felvételét az egyetemre a tudományos fokozatszerzésbe való bekapcsolódásuk és az egyetemi oktatói-kutatói pályán történő megjelenésük követte. A levéltári forrásokra, egyetemi évkönyvekre és almanachokra épülő kutatás ennek a folyamatnak egy szakaszát vizsgálta. A tanulmány elsőként közöl pontos adatokat a korszakban az egyetemen dolgozó női munkatársakról. Az első női magántanárok vizsgálata pedig a korabeli egyetemi karriernek dinamikájába engedett betekintést. A kutatás arra is rámutatott, hogy további kutatások szükségesek a folyamatok előzményeinek és hosszabb távú hatásainak, valamint tágabb kontextusának feltárására.

## Szakirodalom

- Baska, G. (2015). *Az első, nyilvánossági joggal megtartott női érettségi Magyarországon* [Kézirat].  
Berzsenyi, E. (2023). Egyetemünk női hallgatói a múlt és a jelen összhangjában. In: Benedek, A. (Ed.), *Szakképzés-Pedagógiai Tudományos Közlemények 4. 2023/1* (pp. 65–76). Budapesti

- Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Műszaki Pedagógia Tanszék.
- Biró, Z. H., & Nagy, P. T. (2012). *Bölcsészek és tanárok a 19-20.században*. Wesley János Lelkészképző Főiskola.
- Bozsoki, P. (2023). Politizáló nőtörténetírás. A 19. Századi magyar nőtörténetről szóló diskurzus tendenciái (módszertani javaslat). *Verso. Irodalomtörténeti folyóirat*, 6(2), 9–31. <https://doi.org/10.15170/VERSO.6.2023.2.9-31>
- Dudok, F. (2017). A Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar hallgatóinak nemek szerinti vizsgálata az 1930-as években. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*, 7(2), 74–89.
- Fekete, S. (2012). *A pécsi egyetem bölcsészdiplomásainak rekrutációja 1921-1940*. Wesley János Lelkészképző Főiskola.
- Fitzgerald, T. (2007). An Absent Presence: Women Professors at the University of New Zealand 1911–1961. *Journal of Educational Administration and History*, 39(3), 239–253. <https://doi.org/10.1080/00220620701535972>
- Fitzgerald, T. (2020). Claiming their intellectual space: Academic women at the University of New Zealand 1909–1941. *Paedagogica Historica*, 56(6), 819–830. <https://doi.org/10.1080/00309230.2019.1676270>
- Flecha-García, C. (2020). The first female lecturers at Spanish universities. *Paedagogica Historica*, 56(6), 769–786. <https://doi.org/10.1080/00309230.2019.1669685>
- Gyáni, G. (2021). *A nő élete—Történelmi perspektívában* (No. 6; Változatlan utánnyomás). Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet.
- Hajdú, L. (1981). Dr. Kol Erzsébet [1897-1980]. *Hidrológiai Közöny*, 61(11), 484.
- Karády, V., & Valter, C. (1990). *Egy országos vonzáskörű szegedi főiskola. A polgári iskolai tanárképző diplomásai, 1928-1950*. (No. 8). Móra Ferenc Múzeum.
- Kereszty, O. (2011). A munkavállalás rekonstruált diskurzusai a feminista mozgalom hivatalos folyóiratában. *Magiszter*, 10, 86–97.
- Kéri, K. (2008). *Hölgyek napernyővel: Nők a dualizmus kori Magyarországon, 1867 - 1914*. Pro Pannónia.
- Kéri, K. (2018). *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon: Nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással*. Kronosz Kiadó.
- Kissné Novák, É. (2002). Nők a magyar tudományban. *Magyar Tudomány*, 47(3), 340–348.
- Ladányi, A. (1996). Két évforduló. *Educatio*, 5(3), 375–389.
- MacDonald, S. Z. (2021). *University women: A history of women and higher education in Canada*. McGill-Queen's University Press.
- Maisch, P. (2019). A lánynevelés lenyomatai 19. Századi női naplókban. In: Fedeles-Czeferner, D., Ács, M., Takács, Zs. M., & Tigyi, Z. (Eds), *Asszonyoknak igen sokat kell tudni...* (pp. 145–159). Kronosz Kiadó.
- Maisch, P. (2020). A női olvasás kritikái a 18-19. Század fordulóján. In A. Varga, H. Andl, & Z. Molnár-Kovács (Eds), *Neveléstudomány: Horizontok és dialógusok* (pp. 11–19). Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézet.
- Maisch, P. (2023). Bepillantás a nők olvasóvá nevelésének historiográfiai perspektíváiba. In: Tigyi, Z. & Takács, Zs. M.(Eds), *Útitársak* (pp. 267–286). Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottsága.
- Marjanucz, L., Antal, T., & Vajda, T. (Eds). (2022). *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története. II. rész. A kolozsvári egyetem története az alapítástól a szegedi újrakezdésig 1872-1921*. Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Martínez Alemán, A. M., & Renn, K. A. (Eds). (2002). *Women in higher education: An encyclopedia*. ABC-CLIO.
- Mazón, P. M. (2003). *Gender and the modern research university: The admission of women to German higher education, 1865 - 1914* (Orig. print). Stanford University Press.
- Mikonya, G. (2017). *Az európai egyetemek története (1700-1945)*. ELTE TÓK.
- Müller, I. (2000). Nők iskolája. Az első magyar lánygimnázium oktatói és diákjai (1896-1917). In: Bódy, Zs., Mátay, M. & Tóth, Á. (Eds), *A mesterség iskolája: Tanulmányok Bácskai Vera 70. Születésnapjára* (pp. 202–226). Osiris Kiadó.

- Nagy, A. (2011a). Női felső kereskedelmi iskolák a dualizmus kori Magyarországon. *Neveléstörténet*, 16(1–2), 100–116.
- Nagy, A. (2011b). Női kereskedelmi szakoktatás kezdetei Magyarországon. In: Ambrus Attiláné Kéri, K. (Ed.), *Társadalmi nem és oktatás*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- Nash, M. A. (2005). *Women's Education in the United States, 1780–1840*. Palgrave Macmillan US. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-05035-9>
- Nash, M. A. (Ed.). (2018). *Women's Higher Education in the United States: New Historical Perspectives*. Palgrave Macmillan US. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-59084-8>
- P. Komáromy, Z. (1982). In memoriam Dr. Erzsébet Kol. *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici*, (74), 5–10.
- Padisák, J. (1997). 100 éve született dr. Kol Erzsébet professzor [1897–1980]. *Hidrológiai Közöny*, 77(6), 347–351.
- Parker, P. (2015). The Historical Role of Women in Higher Education. *Administrative Issues Journal Education Practice and Research*, 5(1), 3–14. <https://doi.org/10.5929/2015.5.1.1>
- Péter H., M. (2019). *Gyógyszerészképzés a Ferenc József Tudományegyetemen 1872–1919 között*. Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Pető, A., & Szapor, J. (2007). The State of Women's and Gender History in Eastern Europe: The Case of Hungary. *Journal of Women's History*, 19(1), 160–166. <https://doi.org/10.1353/jowh.2007.0022>
- Petrovics, A., Forrai, J., & Ferencz, A. (2024). Nők útja a diplomáig: Az orvosnők képzésének első mérföldkövei hazánkban (1895–1946). *Orvosi Hetilap*, 165(46), 1825–1832. <https://doi.org/10.1556/650.2024.HO2792>
- Polenghi, S. (2020). Striving for recognition: The first five female professors in Italy (1887–1904). *Paedagogica Historica*, 56(6), 748–768. <https://doi.org/10.1080/00309230.2019.1690008>
- Popiński, K. (2019). Feminization of Higher Education in Poland in 1918–2018. *Studia Historiae Oeconomicae*, 37(1), 116–146. <https://doi.org/10.2478/sho-2019-0007>
- Pukánszky, B. (2006). *A nőnevelés évezredei: Fejezetek a lányok nevelésének történetéből*. Gondolat.
- Rowold, K. (2010). *The educated woman: Minds, bodies, and women's higher education in Britain, Germany, and Spain, 1865–1914* (No. 7). Routledge.
- Sasfi, C., & Szegedi, P. (2012). A Testnevelési Főiskola hallgatói 1925–1948. *Korall*, 13(50), 107–137.
- Szádeczky, G. (1918). *Szakáts Dalma 1897–1918. Múzeumi füzetek. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum ásványtárának értesítője*, 4(2), 1–3.
- Szűts-Novák, R. (2021). A nőnevelés és feminizmus dilemmája Gyertyánffy István pedagógiájában. In: Medovarszki, I. (Ed.), *Tantárgy-pedagógiai kaleidoszkóp: 2021. Pedagógiai, neveléstudományi és szakmódszertani tanulmányok* (pp. 15–29). Magánkiadás.
- Szűts-Novák, R. (2023). A nőnevelés szervezése Imre Sándor munkáiban (1924–1929). In: Medovarszki, I. (Ed.), *Tantárgy-pedagógiai kaleidoszkóp: 2022. Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok az iskola világából* (pp. 73–81). Liceum Kiadó.
- Techert, M. (1944). *Levelek egy boldog tótól. Histoire d'une Intellectuelle*. Kézirat. <http://realms.mtak.hu/id/eprint/16043>
- Thun, É. (2012). A magyarországi nőnevelés-történet fő kérdései feminista- és pedagógiai historiográfiai szempontból vizsgálva. In: Garaczi, I. (Ed.), *Érték és sors* (pp. 333–369). Magánkiadás (nemzetközi).
- Vajda, T. (2019). Az erdélyi magyar egyetem utolsó tanéve (1918/19). *Gerundium*, 10(2), 32–61. <https://doi.org/10.29116/gerundium/2019/2/2>
- Vajda, T. (2021). A kolozsvári egyetem Szegedre kerülése. In L. Gulyás, M. Tóth, & F. C. Zeman (Eds), *Lokális Trianon 2.* (pp. 127–146). Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Vámos, É. (1997). Nők megjelenése a természettudományok és a technika világában Magyarországon. In *A természettudományok, a technika és az orvoslás a millenniumtól a millecentenáriumig* (pp. 37–42). Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága. <https://doi.org/10.23716/TTO.04.1997.09>
- Vámos, É. (2000). Nőhallgatók a Budapesti Műszaki Egyetemen és az első mérnök nők Magyarországon. In *Útkereső évszázadok (az 1999. Évi ankét anyaga). Tanulmányok a természettudományok a technika és az orvoslás történetéből* (pp. 15–25). Műszaki és

- Természettudományi Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága.  
<https://doi.org/10.23716/TTO.07.2000.03>
- Vincze, G. (2006). *A száműzött egyetem: A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig: 1919-1921*. JATEPress.
- Zsuhárné Stummer, K. (2021). A nőkről alkotott kép hazánkban a 20. Század első felében sajtótermékek tükrében. *Képzés és gyakorlat*, 19(1–2), 39–48.  
<https://doi.org/10.17165/TP.2021.1-2.4>
- Zsuhárné Stummer, K. (2022a). Commercial training for women in Nemzeti Nőnevelés. *Képzés És Gyakorlat*, 20(3–4), 54–59. <https://doi.org/10.17165/tp.2022.3-4.54-59>
- Zsuhárné Stummer, K. (2022b). Sajtótermékek a női felső kereskedelmi iskolákról a 20. Század első felében. In: Tigyi, Z. & Takács, Zs. M. (Eds), *Útitársak* (pp. 302–317). Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Területi Bizottsága.

### Szerző:

**Nóbik Attila**, Szegedi Tudományegyetem, Szeged.

e-mail: nobik.attila@szte.hu